

Els «Cants arimaspeus» d'Arístees de Proconnès i la caiguda dels Zhou occidentals*

Agustí Alemany i Vilamajó

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

aalemany@seneca.uab.es

Data de recepció: 12/3/1999

Abstract

The fragments of the lost poem known as the *Arimaspea*, composed by Aristeas of Proconnesus after what seems to have been a long ecstatic, even «shamanistic» journey into the hinterland beyond the Black Sea, constitute the first western source to give us an account of the peoples of Central Eurasia. In this paper we try to relate the westward pressure of Arimaspi and Issedonians, regarded as the origin of the Cimmerian-Scythian migrations, to the downfall of the Chinese Western Zhou dynasty, some hundred years before, after the storm of the Xianyun invasions. We dare to explain both events as resulting from a common background, the rise of nomadic horsemanship in the Asiatic steppe.

Sumari

*nec in alia parte maior auctorum inconstantia,
credo propter innumeras vagasque gentes*

Plin. *NH* 6, 51

En un treball recent¹ recollírem i analitzàrem algunes fonts orientals d'origen divers que completaven i sovint corregien el relat d'Heròdot tocant a les incursions transcaucàsiques de cimmericis i escites. Avui, tal com anunciàvem, voldríem reprendre

* Aquest treball s'integra dins del projecte d'investigació PB97-0173 de la DGES. Una bona part de la seva realització, però, no hauria estat possible sense l'assessorament sinològic del Dr. Laureano Ramírez; queda per a ell, doncs, el meu agraïment més sincer i per a mi la responsabilitat d'algunes conjectures més o menys agosarades. Per als testimonis (T) i fragments (F) d'Arístees seguim l'edició de BERNABÉ, A. (1988). *Poetarum epicorum graecorum testimonia et fragmenta*. Pars I. Leipzig, 1988, p. 144-154 (= BER.).

1. ALEMANY, A. (1998). «L'expedició dels khàzars: un paral·lel caucàsic d'Heròdot?». *Faventia* 20/2, p. 45-59 (cf. esp. p. 55-56, n. 23).

el tema des d'una perspectiva septentrional, atesa la importància del testimoni dels autors grecs per esbrinar l'origen d'aquelles migracions, que inauguren la història de les estepes d'Euràsia Central.

Les aventures d'un xaman grec

Com veiérem, Heròdot (IV 11) recorda com els escites, desplaçats pels massagetes, van emigrar a territori cimmeri després de travessar el Volga (Ἀράξιης); tanmateix, afegeix²:

Arístees, fill de Caistrobi, oriünd de Proconnès, afirma en un poema èpic que, posseït per Febus, arribà fins als issèdons; que, més amunt dels issèdons, viuen els arimasps, homes amb un sol ull, dellà d'aquests els grifons guardians de l'or i, més enllà, els hiperboris, que s'estenen fins al mar; que, excepte els hiperboris, tots aquests pobles, començant pels arimasps, ataquen sempre llurs veïns; que els issèdons foren expulsats de llurs contrades pels arimasps, els escites pels issèdons, i els cimmericis, que habitaven les costes de la mar meridional (= mar Negra), abandonaren llur territori pressionats pels escites.

Aquesta segona versió dels fets, doncs, ignora els massagetes i proposa una seqüència de desplaçaments més extensa (Ἀρμισσποῖ → Ἴσσηδόνας → Σκυθῶν → Κιμμέριοι).

La figura d'Arístees està farcida de dades fabuloses: mort a Proconnès al taller d'un bataner, d'on desapareix el seu cadàver, hom el veu aleshores viu camí de Cízic; sis anys després, reapareix a Proconnès, compon els «Cants arimaspeus» (τὰ ἔπεα ταῦτα τὰ νῦν ὑπ' Ἑλλήνων Ἀρμισσπέα καλεῖται) i desapareix de nou; i al cap de dos-cents quaranta anys, segons els càlculs d'Heròdot, el seu «fantasma» (τὸ φάσμα τοῦ ἀνθρώπου) es presenta a la ciutat italiana de Metapont i ordena de bastir un altar d'Apol·lo i una estàtua d'ell mateix (Hdt. IV 14-15). Deixant de banda aquesta darrera aparició, però, el moment més encertat per a datar la seva vida sembla la segona meitat del segle VII aC³.

- Hdt. IV 13: ἔφη δὲ Ἀριστέης ὁ Καῦστοροβίου ἀνὴρ Προκωννήσιος, ποιέον ἔπεα, ἀπικέσθαι ἐς Ἴσσηδόνας φοιβόλαμπτος γενόμενος, Ἴσσηδόνων δὲ ὑπεροικεῖν Ἀρμισσποῦς ἀνδρῶς μονοφθάλμου, ὑπὲρ δὲ τούτων τοὺς χρυσοφύλακας γρύπας, τούτων δὲ τοὺς Ὑπερβορέους κατήκοντας ἐπὶ θάλασσαν· τούτους ὄν πάντας πλὴν Ὑπερβορέων ἀρξάντων Ἀρμισσπῶν αἰεὶ τοῖσι πλησιοχώροισι ἐπιτίθεσθαι, καὶ ὑπὸ μὲν Ἀρμισσπῶν ἐξωθέεσθαι ἐκ τῆς χώρας Ἴσσηδόνας, ὑπὸ δὲ Ἴσσηδόνων Σκυθῶν, Κιμμερίους δὲ οἰκέοντας ἐπὶ τῇ νοτίῃ θάλασση ὑπὸ Σκυθέων πιεζομένους ἐκλιπεῖν τὴν χώραν.
- Per a la cronologia d'Arístees disposem de dues tradicions diferents: [a] una datació alta (segle VII aC) representada per Hdt. IV 15, 1 (T 2 BER.), que afirma, com hem vist, que la seva darrera aparició a Metapont tingué lloc dos-cents quaranta anys després de la de Proconnès (διηροοῖοισι ABC Οἴγεν. Tzetz.: τρηκοοῖοισι PDRSV), i per Strab. XIV 1, 18 = Eust. *in Il.* p. 331, 7 (T 22, 24 BER.), segons el qual alguns el consideraven un mestre (διδάσκαλον) d'Homèr; cf. Tatian. *Ad Graec.* 41 = Euseb. *Praep. Ev.* X 11, 27 (T 21 BER.) Ὁμήρου ... πρεσβύτερος; [b] una datació baixa (segle VI-v aC), d'acord amb el testimoni de Suda s.v. Ἀριστέας (T 3 BER.): γέγονε δὲ κατὰ Κροῖσον καὶ Κῦρον, Ὀλυμπιάδι ν' (η' F : ὀγδόμῃ V). La més acceptada ha estat l'alta (així, BOLTON, J.D.P. [1962]. *Aristeas of Proconnesus*. Oxford, p. 3-7; saec. VII BER.), però recentment IVANTCHIK, A. (1993). «La datation du poème l'*Arimasée* d'Arístéas de Proconnès». *AC* 62, p. 35-67 ha

El viatge d'Arísteas als límits del món conegut presenta altres trets sorprenents: com hem vist, arribà fins als issèdons «posseït per Febus» (φοιβόλαμπος γενόμενος); segons la *Suda*, «sempre que volia, la seva ànima sortia d'ell i hi tornava de nou»; així mateix, Màxim de Tir explica que aquella, «despullant-se del seu cos, vagava per l'èter com un ocell», i Plini que, a Proconnès, una estàtua d'Arísteas mostrava com «l'ànima li sortia volant de la boca en forma de corb»⁴. Val a dir que la seva «habilitat» per a la metempsicosi rau de ben segur en l'origen de l'episodi de Metapont, una apropiació del personatge per l'escola pitagòrica. Ara bé, com va observar K. Meuli⁵, les facultats sobrenaturals d'Arísteas són alhora similars a les que hom ha documentat modernament per al xamanisme siberià: l'ànima del xaman abandona el seu cos, sovint en forma d'ocell, per a dur a terme llargs viatges extàtics, i, quan retorna, explica a la seva audiència les fantàstiques aventures que li han sobrevingut (en el nostre cas, els «Cants arimaspeus»); a això cal afegir la seva ubiqüitat (alhora «mort» a Proconnès i viu camí de Cízic) i dots per al vaticini (transmissor de les ordres d'Apol·lo als metapontins).

---

defensat la baixa a partir de l'anàlisi de la llengua dels fragments (només dotze versos!), que considera influenciada per la literatura etnogràfica jònica i l'epopeia tardana (esp. el *Catàleg de les dones* hesiòdic). Recapitem: si Heròdot s'assabentà dels fets de Metapont durant la seva participació en la fundació de la veïna Túrios ca. 444/3, la xifra de 240 anys (vuit generacions de 30), o 246 des de la primera desaparició, ens porta com a mínim a principis del segle VII; Arísteas, però, no pot ser anterior a la fundació de Proconnès, la seva ciutat natal, que potser autoritzà el rei Ildi Giges (ca. 680-50), com en el cas d'Abidos (cf. Strab. XIII 1, 22). D'altra banda, hi ha un desajust entre la datació durant els regnats de Cresos (?-547) i Cir (559-29) —potser referència a la conquesta persa de Sardes— i la cinquantena Olimpíada (v = 580/77; cf. la variant η = Olimp. 8 = 748/5, impossible, així com la conjectura conciliadora d'E. ROHDE νη = Olimp. 58 = 548/5); a això cal afegir el valor incert del γέγνε de la *Suda*, que pot indicar tan aviat el naixement com l'ἀκμὴ d'Arísteas. Endemés, el fet que Alcmà (ca. 600) sembla haver conegut els issèdons (Steph. Byz. s.v. Ἴουσιθόνης = F 156 Page Ἀλκμάν δὲ μόνος Ἴουσιθόνας αὐτοῦς φησιν) i esmenta els monts Rifeus (F 90 Page Ἴριπας ὄρος) suggereix una dependència de les Ἀρμιόσπεια, malgrat els arguments en contra d'IVANTCHIK, «Datation», p. 51-55: veure en Ἴουσιθόνης una forma «liditzant» i cercar tradicions independents sobre els issèdons a Lídia, fruit dels contactes amb cimmericis i escites, no és la millor alternativa. Un altre punt de debat és la documentació en l'art grec del motiu iconogràfic de la grifomàquia, que sembla tenir el seu origen en l'obra d'Arísteas i ens donaria així un *terminus ante quem* (vegeu X. GORBOUNOVA, *LIMC* VIII [1997] 1:529-34, 2:340-48); els testimonis més antics són un segment del mirall d'argent de Kelermes (Krasnodar ca. 580-70) i l'hídria de Cere (Etrúria ca. 540-10), encara que el primer podria ser anterior i genuïnament escita (així IVANTCHIK, «Datation», p. 55-56; cf. però BOLTON, *Aristeas*, p. 5-7, 85-93). Una darrera objecció habitual a la datació alta és el fet que «l'horizon géographique d'Arístéas est trop large pour le commencement du VIIe siècle» (IVANTCHIK, «Datation», p. 61); fins i tot BOLTON, *Aristeas*, p. 3, admet que «it is hard to believe that the first Greek penetration into Scythia was also to be the deepest»; cf. però BOARDMAN, J. (1995). *Les Grecs Outre-Mer*. Nàpols (trad. rev. & augm. de *The Greeks Overseas*. Londres, 1980²), p. 290: «il n'y a pas non plus de raison de douter de la possibilité de voyages occasionnels effectués à cette époque par des navigateurs ou des marchands de Grèce de l'Est».

4. *Suda* s.v. Ἀριστέας (= T 3 BER.): τούτου φασὶ τὴν ψυχὴν, ὅταν ἐβούλετο, ἐξιέναι καὶ ἐπανιέναι πάλιν; Màxim. Tyr. 10, 2f (= T 12 BER.): ἡ δὲ ψυχὴ ἐκδύσα τοῦ σώματος ἐπλανᾶτο ἐν τῷ αἰθέρι ὄρνιθος δίκην; Plin. *NH* 7, 174 (= T 10 BER.): *reperimus inter exempla ... Aristeae etiam* (sc. *animam*) *visam evolantem ex ore in Proconneso corvi effigie*.
5. MEULI, K. (1935). «Scythica». *Hermes* 70, p. 121-176.

Arísteeas hauria estat, doncs, una mena de xaman grec, i els «Cants arimaspeus», un poema «xamànic». No ens pertoca, però, de discutir aquí les evidències de xamanisme entre els escites ni el problema de l'adopció d'aquest pels grecs⁶. Així mateix, la polèmica sobre el caràcter físic o espiritual de l'aventura d'Arísteeas és estèril, si tenim en compte que, d'una banda, el viatge pròpiament dit era ja de si mateix pioner pel seu temps i, per tant, susceptible d'un tractament fabulós, i que, d'una altra, el tractament dels fets que donava en el seu poema potser es trobava realment influenciat per alguna mena d'iniciació xamànica, tot i que divulgà les seves experiències sota la forma d'un èxtasi apol·lini.

Issèdons i arimasps

El trajecte d'Arísteeas és una incògnita. Només ens ha pervingut un vers seu esmentant «els issèdons, que es vanen de llurs llargues cabelleres»⁷, mentre que disposem de dos fragments tocant als arimasps: «i afirmaven que hi havia uns homes veïns més enllà, vers el nord, nombrosos i molt nobles guerrers, rics en cavalls, amb moltes ovelles i moltes vaques»⁸; «d'espessa cabellera, els més forts de tots els homes, cadascun té un únic ull a l'amable front»⁹. Hom està d'acord a posar el verb φάσαν del segon passatge en boca dels issèdons, de manera que els veïns del nord serien els arimasps; així ho suggereix el fet que, segons Heròdot, l'existència d'arimasps i grifons era coneguda només gràcies als issèdons, i el mateix Arísteeas no en sabia sinó allò que aquests li havien dit al respecte¹⁰; a més, en qualificar-los de guerrers (μαχητάς), el poeta sembla recordar llurs lluites contra els grifons per a arrabassar-los l'or que guardaven¹¹. En canvi, en el segon fragment, l'al·lusió

6. Cf. DODDS, E.R. (1951). *The Greeks and the Irrational*. Berkeley, p. 141, 162 n. 37; BOLTON, *Aristeas*, p. 125-126, 133-141; la recensió del llibre de BOLTON per W. BURKERT a *Gnomon* 35 (1963) p. 235-240; DOWDEN, K. (1980). «Deux notes sur les Scythes et les Arimaspes». *REG* 93, p. 486-492; HUXLEY, G. (1986). «Aristeas and the Cyzicene». *GRBS* 27/2, p. 151-155.
7. Tzetz. *Chil.* VII 687 (= F 4 BER.): Ἴσσηδοὶ χαιτήσιον ἀγαλλόμενοι ταναΐσιαι.
8. Tzetz. *Chil.* VII 688-90 (= F 5 BER.): καὶ φάσ<αν> ἀνθρώπους εἶναι καθύπερθεν ὁμοῦρους / πρὸς βορέω, πολλοὺς τε καὶ εἰσθλοὺς κάρτα μαχητάς, / ἀφνειοὺς ἵπποισι, πολύροηνας, πολυβούτας.
9. Tzetz. *Chil.* VII 691-92 (= F 6 BER.): ὀφθαλμὸν δ' ἔν' ἕκαστος ἔχει χαριέντι μετώπῳ, / χαιτήσιον<ν> λάσιοι, πάντων σπιβαρώτατοι ἀνδρῶν.
10. Cf. BOWRA, C.M. (1956). «A Fragment of the *Arimaspea*», *CQ* 49, p. 1-10; BOLTON, *Aristeas*, p. 8-9; IVANTCHIK, «Datation», p. 39; Hdt. IV 16, 1: ἀλλὰ (sc. Ἀριστέης) τὰ κατώπερθε ἔλεγε ἀκοῆ, φὰς Ἴσσηδόνας εἶναι τοὺς ταῦτα λέγοντας.
11. Hdt. III 116, 1: λέγεται δὲ (sc. χρυσὸν) ὑπὲρ τῶν γρυπῶν ἀρπάζειν Ἀρριμασποὺς ἀνδρας μονοφθαλμοὺς. El grifó (γρυψ, cf. heb. כַּרְבּ כַּרְבּ *kərub*, pl. *kərubim* «querubí») és un animal fabulós d'atributs variables (e.g. cap d'ocell, serp o lleó) amb una llarga tradició a tota la Mediterrània oriental (cf. H. PRINZ-K. ZIEGLER, *RE* VII2 (1912) 1902-29; BOLTON, *Aristeas*, p. 85-89); en aquest cas, però, Arísteeas sembla haver equiparat amb els grifons de la seva pàtria jònia, associats al culte d'Apol·lo, uns altres monstres del folklore d'Euràsia Central. Recordem aquí les formigues índies d'Hdt. III 102-105, més petites que un gos però més grans que una guineu, que, en construir els seus caus, extreien del sòl una «sorra d'or» (ψάμμος χρυσοῖτις) que recollien «els guerrers més valerosos» (μαχημώτατοι) del país amb risc de llurs vides; «l'or de les formigues» (*pipilika*) de *Mahābhārata* II 48, 4; el «rei de les formigues» (*širgoljīn-qan*) recol·lector d'or de la llegenda de l'heroi mongol Geser qan; o «l'or de les formigues» (*grog-s-mo gser*) de la història del rei tibetà

és evident si recordem, si més no, que el mateix Heròdot afirma que en llengua escita (σκυθιστί) el nom dels arimasps significa «els que tenen un sol ull»: «car, per “un”, els escites diuen *arima*, i per “ull”, *spu*»¹².

La identificació d'issèdons i arimasps és una qüestió insoluble. El cúmul de teories —sovint extremament divergents— que ha suscitat convida a reflexionar sobre el mètode de treball que els estudiosos han seguit en el tractament del problema¹³. En primer lloc, un etnònim no designa una realitat tancada, sinó que pot amagar una pluralitat ètnica que rep nom a partir d'un nucli predominant. Els imperis este-paris es fan i es desfan d'acord amb l'èxit esporàdic d'una tribu o d'una altra, sovint associat al lideratge d'un individu (e.g. un Atila, un Činggis qan) que catalitza les aspiracions de diferents grups. Quan aquest individu falta o la sort es capgira, la coalició es dissol i el mapa pateix successives reconfiguracions. Per tant, anar més

---

Khri sroñ Ide brtsan (756-797), fundador del famós monestir budista (*vihāra*) de Samye, tradicions potser vinculades al nom del sistema muntanyós de l'Altai (< mong. *altan*, turc *altan* «or»; xin. *Jin Shan* 金山 «muntanyes d'or»); cf. LAUFER, B. (1908). «Die Sage von den goldgrabenden Ameisen». *T'oung Pao* 9, p. 429-452; HENNIG, R. (1930). «Herodots “Goldhütende Greifen” und “Goldgrabende Ameisen”». *RhM* 79, p. 326-332.

12. Hdt. IV 27: ἄριμα γὰρ ἔν καλέουσι Σκύθαι, σποῦ δὲ ὀφθαλμόν. Òbviament, la fiabilitat de tal etimologia ha estat motiu de controvèrsia (cf. DOWDEN, «Deux notes», p. 492), però podem distingir tres grups de conjectures. [a] Seguint Hdt., MARQUART, J. (1905). *Untersuchungen zur Geschichte von Eran*. II. Leipzig, p. 90-92, 241 proposa un escita *arima = «sol, únic» a partir de l'avèstic *airime* «tranquil» i l'osset *ærmæst* «només», derivant el mot per a «ull» de l'arrel ide. *spek- «veure» (av. *spas-iīā*, gr. σκέπ-τομαι, ll. *spec-io*); per al primer element, cf. BAILEY, H.W. (1979). *A Khotan Saka Dictionary*. Cambridge, p. 8 s.v. *arma- «solitary»; BENZING, J. (1983). *Chwaresmischer Wortindex*. Wiesbaden, p. 80 s.v. 'rm- «allein lassen»; contra, però, V.I. ABAEV, *IĖSOJA* I (1958) 178 s.v. *ærmæst*. [b] Endemés, l'etnònim recorda l'abundant antroponímia persa en -άσπης (mede *aspa*- «cavall»); així, W. TOMASCHEK, *RE* III (1895) 827 l'explica com «Besitzer von wilden, von Steppenrossen» (amb *arima- = «solitud, desert, estepa») i M. BENVENISTE (comun. a la Société Asiatique, 8 d'abril de 1938) com *ariamaspa- «amis des chevaux»; cf. l'escito-sàrmata Βαιόρασπος, Βανάδασπος, Βόρασπος. [c] Una darrera etimologia proposada per LAUFER, «Ameisen», p. 452 a partir del mongol *erem-dek* «einäugig» (que no explica el segon element -ασποι) pot considerar-se avui superada. Cf. en general VASMER, M. (1971). *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde*. I-II. Berlín, vol. I, p. 115, 133-35. Val a dir que el «Llibre de les muntanyes i dels mars» (*Shan Hai Jing* 山海經, segle I aC: ed. Shanghai 1989, p. 85) esmenta també un «país [de gent] d'un sol ull» (*yi mu guo* 一目國).
13. Les conjectures (recollides per K. WERNICKE, *RE* II [1895] 826-827; A. HERRMANN, *RE* IX2 [1916] 2235-46; BOLTON, *Aristeas*, p. 104-118) poden resumir-se com segueix (iss. = issèdons; ar. = arimasps): [a] A. VON HUMBOLDT (1843): iss. = al nord del Iaxartes / Syrdaryā & a l'est de la mar d'Aral i del curs superior de l'Ísim; ar. = a les vessants septentrionals de l'Altai; [b] W. TOMASCHEK (1895) & E.H. MINNS (1913): iss. = poble de comerciants tibetans; ar. = hunnes / paleoturcs de Mongòlia; [c] F. WESTBERG (1904): iss. = sauròmates; ar. = massagetes; [d] B. LAUFER (1908): iss. = poble d'origen tibetà; ar. = tribus mongols; [e] A. HERRMANN (1916): iss. = nòmades indo-europeus a l'est dels Urals, a la zona del Tobol inferior i de l'Íset, que mantindria llur nom; ar. = ruta comercial del Tobol a Omsk i aleshores Irtyš amunt fins a l'Altai; [f] J.D.P. BOLTON (1962): iss. = estepa entre l'Irtyš i la capçalera de l'Ísim, potser fins al Syrdaryā; ar. = mongols al curs superior de l'Irtyš. Cf. encara [g] GROUSSET, R. (1965). *L'empire des steppes*. París, p. 37 n. 3: iss. = finougrís prop de l'Ural; ar. = iranians entre l'Irtyš i el Jenisej.

enllà del testimoni d'Heròdot o de les ruïnes del poema d'Arístes suposa, en la majoria dels casos, donar crèdit a una tradició literària que perpetua, per manca d'altres fonts d'informació, uns coneixements geogràfics que, tot i provenir d'un testimoni de primera mà, devien esdevenir obsolets ben aviat.

Les fonts que ens han pervingut sobre aquests pobles, allunyats de les grans civilitzacions sedentàries, els nostres principals informadors, són sempre limitades, si no contradictòries. Per aquest motiu, també és perillós comparar etnònims transmesos per diferents èpoques i tradicions culturals —un dels mètodes més habituals— atenent criteris d'homofonia o fins i tot dades geogràfiques; més, comptant que en el nostre cas no hi ha unanimitat en les reconstruccions del xinès antic i arcaic, i que treballem amb llengües radicalment oposades que adaptaven a llur fonètica termes sense significat aparent¹⁴.

La caiguda dels Zhou occidentals

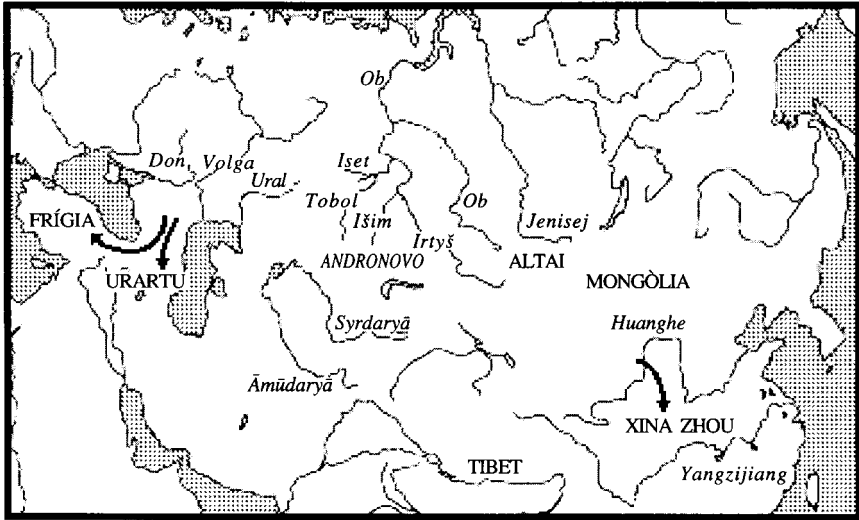
«Ara avança l'exèrcit dels violents cimmericis»: aquest hexàmetre de Cal·lí d'Èfes (mitjan segle VII aC), l'únic que resta d'una elegia guerrera que exhortava a combatre l'invasor, és el testimoni grec més antic de l'activitat cimmèria a l'Àsia Menor¹⁵. Com veiérem en l'anterior treball, algunes cartes adreçades al rei assiri Sargon II (721-705) des de la seva frontera septentrional ens permeten encara de remuntar la presència cimmèria a Transcaucàsia fins a l'any 714¹⁶; però abans d'aquesta data les fonts semblen ignorar totalment les grans migracions que estan alterant l'aspecte del món de les estepes i que aviat enfilaran vers el sud-oest enmig d'una frenesia destructora que anorrearà els reialmes d'Urartu i Frígia, i arribarà fins a les ciutats gregues minorasiàtiques i les fronteres d'Egipte.

Tanmateix, a l'altre extrem d'Euràsia s'havia produït una situació molt similar gairebé un segle abans. Durant el regnat del rei Xuan 宣 (827-782), el penúltim de la dinastia dels Zhou occidentals (*Xi Zhou* 西周), havia aparegut a l'oest de Xina el poble bàrbar dels xianyun 獫狁. Malgrat el caràcter sovint triomfal de les breus notícies que ens han pervingut sobre les

14. Així LINDEGGER, P. (1979). *Griechische und römische Quellen zum Peripheren Tibets. I. Frühe Zeugnisse bis Herodot: der fernere skythische Nordosten*. Zürich, p. 82-92, identifica els issèdons amb els wusun 烏孫 i els arimasps amb els xiongn 匈奴 de les fonts xineses; aquests darrers, però, només estan documentats a partir de la dinastia Qin 秦 (221-207 aC), mentre que la primera obra que parla dels wusun són els «Registres històrics» (*Shi Ji* 史記 = *SJ*) de Sima Qian 司馬遷 (segle II-I aC), en concret el famós capítol (*SJ* 123) sobre l'ambaixada de Zhang Qian 張騫 ca. 138 aC als Da Yuezhi 大月氏 o «indoescites» emigrats a Da Xia 大夏 (Bactriana), cinc segles posterior a Arístes. El problema rau en el fet que els estudiosos occidentals han adoptat sovint la cosmovisió etnocèntrica i simplificadora dels xinesos, que veien una continuïtat inexistente en les successives poblacions «bàrbares» que arribaven a llurs fronteres; així és com hom ha pogut parlar d'«hunnes» durant més de trenta segles, i així s'expliquen les teories de TOMASCHEK, MINNS i LINDEGGER sobre els arimasps (cf. n. 13).

15. Call. F 5(a) WEST (= Strab. XIV 1, 40): νῦν δ' ἐπὶ Κιμμερίων στρατός ἔρχεται ὀβριμοεργῶν.

16. Cf. ALEMANY, «L'expedició dels khàzars», p. 57 n. 36.

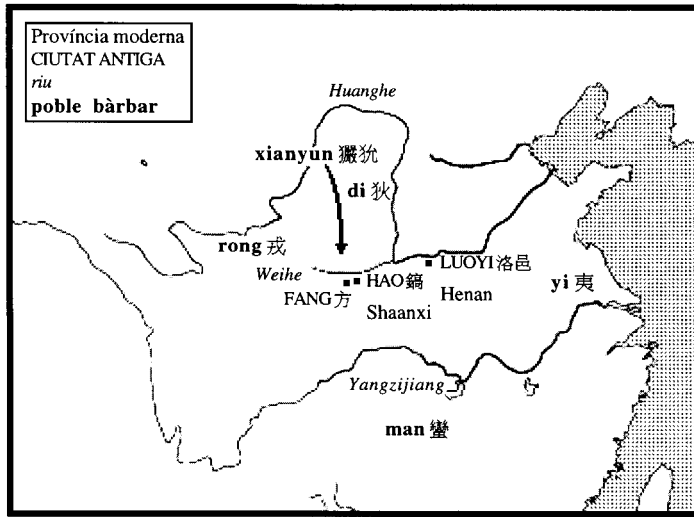
guerres entre Xuan i els xianyun, el cert és que el seu fill i successor, el rei You 幽 (781-771), acabà els seus dies violentament a mans de nobles revoltats en conxorxa amb els bàrbars quanrong 犬戎; llavors, la capital fou traslladada de Hao 鎬 (Shaanxi) a Luoyi 洛邑 (Henan), més a l'est, però la nova dinastia dels Zhou orientals (*Dong Zhou* 東周), amb un poder cada cop més testimonial i dependent dels senyors feudals, mai no recuperaria la supremacia anterior, donant pas a les lluites hegemòniques del període tradicionalment conegut, per la crònica homònima, com de «Primavera i Tardor» (*Chun Qiu* 春秋)¹⁷.

La nostra font principal, en aquest cas, són quatre peces del «Llibre de les odes» (*Shi Jing* 詩經 : segle IX-VI aC) que esmenten campanyes contra els xianyun¹⁸:

- oda *Cai Wei* 采薇 (II 1, 7): despatx successiu de tres destacaments de tropes per a protegir les fronteres del nord contra les tribus salvatges dels xianyun.

17. Sobre aquest fets vegeu DE GROOT, J.J.M. (1921). *Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens*. I. *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit*. Berlín-Leipzig, p. 8-9; MASPERO, H. (1965). *La Chine antique*. París (2ª ed.), p. 51-55; i sobretot PRUŠEK, J. (1971). *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400-300 B.C.* Dordrecht, p. 119-135; FOLCH, D. (1991). *Bàrbars, fronteres i territori en els sis primers Annals de les Memòries Històriques de Sima Qian*. I-II. UAB (tesi doctoral), vol. I, p. 275-277.

18. Ed. + trad. LEGGE, J. (1860-72). *The Chinese Classics*. I-V. Hong-Kong & Londres; vol. IV. *The She King*, p. 258-265, 281-288.

- oda *Chu Che* 出車 (II 1, 8): felicitació a les tropes que retornen de l'expedició anterior, després de pacificar els xianyun i emmurallar «la regió del nord» (*shuofang* 朔方) sota les ordres del general Nanzhong 南仲, que també sembla haver combatut els «rong de l'oest» (*xi rong* 西戎).
- oda *Liu Yue* 六月 (II 3, 3): celebració d'una expedició victoriosa del general Jifu 吉甫 contra els xianyun, que havien atacat des de Jiaohuo 焦穫 («Jiao i Huo»?) les ciutats de Hao 鎬 i Fang 方, arribant fins a Jingyang 涇陽 («el nord del riu Jing»?), però foren rebutjats fins a Taiyuan 太原.
- oda *Cai Qi* 采芑 (II 3, 4): celebració d'una victòria del general Fangshu 方叔 sobre les tribus del sud, els jing 荆, després d'una expedició contra els xianyun.

Mentre que la tradició posterior ha datat les dues darreres odes durant el regnat del rei Xuan, en canvi ha remuntat *Cai Wei* i *Chu Che* fins a Wen 文, «comte de l'oest» (*xi bo* 西伯), vassall del darrer dels Shang 商 i pare del rei Wu 武, el fundador de la dinastia Zhou (ca. segle XI aC). Tanmateix, els estudiosos moderns les han considerades totes quatre com un conjunt unitari que tracta només fets del regnat de Xuan¹⁹.

19. HSU, C.Y.-LINDUFF, K.M. (1988). *Western Chou Civilization*. New Haven-Londres, p. 259-262; PRUŠEK, *Chinese Statelets*, p. 119-121; l'oda *Chu Che* parla d'un «rei» (*wang* 王) o «fill del cel» (*tianzi* 天子), títols que, segons LEGGE, *She King*, p. 262, no escauen a Wen.

La localització exacta de la majoria dels llocs esmentats a les odes és insegura, però la zona atacada fou sens dubte l'oest de la vall del riu Wei 渭, a l'actual Shaanxi²⁰. D'altra banda, una evidència més sòlida ens és donada per quatre inscripcions en atuells de bronze que commemoren gestes militars en batalles entre els Zhou i els xianyun, dues de les quals, la de l'oficial Xi Jia 兮甲 (potser el Jifu de l'oda *Liu Yue*) i la de l'aristòcrata Guo Jizi 虢季子, datades en els anys cinquè (823) i dotzè (816) del regnat de Xuan²¹.

Un problema menor és el fet que els «Registres històrics» (*Shi Ji* 史記 de Sima Qian 司馬遷 (segle II-I aC), potser la font més important per a la història de l'antiga Xina, no esmenten els xianyun: els «Annals bàsics dels Zhou» (*Zhou Benji* 周本紀 = *Shi Ji* 4) només recorden una desfeta de Xuan en el seu 39è any (789), quan els rong 戎 esclafaren un exèrcit xinès en la batalla de Qianmou 千畝, així com la mort de You a mans dels quanrong 犬戎 i el trasllat de la capital a l'est per por de llurs incursions²².

Com hem vist, l'oda *Chu Che* també esmenta uns «rong de l'oest» (*xi rong* 西戎), de manera que el més probable sembla que l'etnònim rong 戎, aplicat sempre als bàrbars occidentals, no sigui aquí més que un nom genèric en lloc de xianyun²³.

Cloenda

Què podem concloure després d'aquest repàs de les evidències a l'abast?

1. En primer lloc, tenim notícies d'un grec oriental, Arísteas de Proconnès, devot d'Apol·lo, que va emprendre a mitjan segle VII aC un viatge a les regions al nord-est de la mar Negra i va compondre uns «Cants arimaspeus» en els quals
20. Sobre els nombrosos topònims de l'oda *Liu Yue*, vegeu PRUŠEK, *Chinese Statelets*, p. 124-125.
21. SHAUGHNESSY, E.L. (1991). *Sources of Western Zhou History. Inscribed Bronze Vessels*. Berkeley-Los Angeles-Oxford, p. 79, 141-142; PRUŠEK, *Chinese Statelets*, p. 121-123; l'atuell de Duo You 多友 fou descobert l'any 1980 i, en conseqüència, falta a la bibliografia anterior.
22. Trad. CHAVANES, É. (1895-1905). *Les Mémoires Historiques de Se-ma Ts'ien*. I-V. París, vol. I, p. 277 (*SJ* 4, 59: Xuanwang), 285 (*SJ* 4, 65-66: Youwang i el trasllat de la capital a l'est); la font del primer passatge són els «Discursos dels regnes» tocant a la dinastia Zhou (*Guoyu* 國語 *Zhouyu* 周語 = *GY ZY*, segle III aC); vegeu D'HORMON, A.-MATHIEU, R. (1985). *Guoyu. Propos sur les principautés*. París, p. 120 (= *GY ZY* 6).
23. E.L. SHAUGHNESSY (comun. recollida per FOLCH, *Bàrbars*, p. 275) proposa de veure en quanrong un nom sinitzat dels xianyun, mentre que la mateixa FOLCH (ibídem 275-276) creu que Sima Qian no esmenta els xianyun per haver-los assimilats als bàrbars di 狄 que envaïren Xina en temps del rei Xiang 襄 (651-619: Zhou orientals), ja que, en tractar d'aquests fets, cita dos versos de l'oda *Liu Yue*. Ara bé, la nostra solució sembla més senzilla, si tenim en compte que els Zhou dividien el món en cinc parts: d'una banda, Xina (*Zhongguo* 中國 «el regne del centre»), i de l'altra, envoltant-la, quatre pobles bàrbars genèrics, un a cada punt cardinal (yi 夷 a l'est, man 蠻 al sud, rong 戎 a l'oest i di 狄 al nord); cf. CHANG, K.C. (1986). *The Archaeology of Ancient China*. Taiwan (4ª ed.), p. 368.

- explicava les incidències de la seva aventura, que realitzà «posseït per Febus», en una mena de trànsit xamànic.
2. Fos com fos, Arísteas arribà fins als issèdons, que esdevingueren des d'aleshores, i gràcies al seu testimoni, el darrer poble d'Euràsia Central conegut de ciència certa pels grecs; localitzats en algun lloc a l'est del riu Ural, informaren Arísteas que havien arribat a llurs estatges enmig d'una sèrie de migracions cap a l'oest, desplaçats pels arimasps, gent semillegendària associada a una regió aurífera oriental de trets fabulosos (potser l'Altai).
  3. Ara per ara, no és possible una identificació d'aquests pobles ni de llur localització geogràfica exacta a causa del caràcter escurat de les fonts; així mateix, cal tenir en compte que [a] fora d'Arísteas, ja no disposem de testimonis de primera mà, ans, en el millor dels casos, d'autors que han usat la seva obra (Heròdot); [b] hom no pot remuntar sense més totes les notícies posteriors referents a aquestes contrades, sovint fantàstiques, als «Cants arimaspeus»; [c] l'estat de coses descrit per Arísteas és vàlid només per al seu temps, ja que aviat degué quedar obsolet pel continu vaivé de les tribus eurasiàtiques (malgrat que la tradició l'ha perpetuat durant més de mil anys per manca d'altres fonts d'informació)²⁴.
  4. A l'altre extrem d'Euràsia, els dos darrers reis de la dinastia dels Zhou occidentals (827-771) van haver de fer front a les invasions d'uns bàrbars de l'oest, els xianyun, que, en el transcurs d'un conflicte de duració inhabitual fins aleshores, els infligiren derrotes importants, els obligaren a emmurallar llurs fronteres i a traslladar llur capital cap a l'est, i contribuïren de manera efectiva a la decadència del poder reial de llurs successors.
  5. Les nostres propostes finals són: [a] la invasió de Xina pels xianyun i la del Pròxim Orient per cimmericis i escites, aquesta darrera forçada segons Arísteas per la pressió d'arimasps i issèdons, foren esdeveniments paral·lels i tenen un origen comú: l'aparició de cavallers nòmades a les estepes d'Euràsia, en el cas dels escites, si més no, iranians provinents de la vella cultura d'Andronovo²⁵; [b] el viatge d'Arísteas de Proconnès és comparable pel seu rerefons i importància al d'un Marco Polo; es tracta d'una aventura individual i aparentment sense continuació en els segles següents, que aprofità un moment

24. Fem nostra l'afirmació d'A. HERRMANN, *RE* IX2 [1916] 2243, 51-55: «was die bisherige Forschung noch nicht erkannt hat, dürfte nach den obigen Darlegungen die Tatsache sein, daß über die Issedoi nur Aristeas und Herodot wirklich authentische Berichte geliefert haben»; cf. BOLTON, *Aristeas*, p. 114.

25. Així PRUŠEK, *Chinese Statelets*, p. 128-135: «the Hsien-yün raids were parallel to the Cimmerian and Scythian invasions on the western borders of Eurasia, and the same cause lays behind both sets of events, i.e. the rise of horse nomadism» (val a dir que l'obra de PRUŠEK no ens fou accessible fins gairebé el final de la redacció de l'article, i no féu sinó confirmar-nos les nostres pròpies conjectures); cf. MALLORY, J.P. (1989). *In Search of the Indo-Europeans*. Londres, p. 53. Tot i que una connexió entre els xianyun i els pobles esmentats per Arísteas no és impossible, cal descartar teories simplistes com la de RICE, T.T. (1957). *The Scythians*. Londres, p. 43, segons la qual el rei Xuan hauria rebutjat invasors «escites» cap a l'oest.

convuls en la història de les estepes (potser la creació d'un o més imperis nòmades, com en el cas dels mongols) i deixaria un rastre indeleble en la tradició posterior; per aquest motiu, és molt més adequada la datació alta d'aquest personatge, que l'apropa a l'època de les migracions que sembla haver descrit (segle IX-VIII aC).